

JOAN HEMELS

Uitgever in de wetenschap

Henk Prakke (1900-1992)
en zijn actuele boodschap

DR. P.A. TIELE-STICHTING

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

UITGEVER IN DE WETENSCHAP

De jaarlijkse Tiele-lezing wordt gesponsord door
BOL.com, Nieuwegein en Amsterdam University Press, Amsterdam

Vormgeving omslag en binnenwerk Kok Korpershoek, Amsterdam

ISBN 978 90 8964 006 2

ISSN 1573 5737

NUR 615

Copyright: Joan Hemels, p/a Amsterdam University Press, Amsterdam 2008

Met dank aan Koninklijke Van Gorcum te Assen voor de desbetreffende illustraties

WWW.AUP.NL

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

JOAN HEMELS

Uitgever in de wetenschap

Henk Prakke (1900-1992) en zijn actuele boodschap

TIELE-LEZING 2008

DR. P.A. TIELE-STICHTING

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Sluitzegel of etiket, waarschijnlijk omstreeks 1930 gebruikt, van de boek- en kunsthandel van Van Gorcum & Comp. met het drukkersmerk en het aan de initialen van de firmanaam ontleende drukkersdevies 'Voort Gaen en Climmen' als randschrift. (Collectie Joan Hemels)

I^N 1937 WAS DE ROMAN- en toneelschrijver Ben van Eyssselsteijn voor het eerst na twintig jaar terug in Drenthe. Hij was op zoek naar motieven voor een roman die in het land van zijn jeugd zou spelen. In een ‘grote, gezellige boekenzaak aan de Brink te Assen’ trof hij alles aan wat hij aan literatuur nodig had, zo schreef hij vele jaren later. Terwijl de chef-bediende, door Van Eyssselsteijn aangeduid als ‘de helpende geest achter de tafel’, het ene na het andere boek voor de bezoeker uit Den Haag neerlegde, dook ‘uit het kantoor-tje, rechts naast de boekwinkel’, iemand op ‘die iets op de boekenrijen zocht’, maar in feite uit was op een gesprek met de klant. De derde persoon wordt beschreven als ‘een kleine man met weerbarstig haar bij de slapen en levendige, intelligente ogen’. In deze beschrijving herkent men zonder moeite Hendericus Johannes Prakke. Deze was toen iets jonger dan de in 1898 geboren Haagse Drent of Drentse Hagenaar Van Eyssselsteyn. Henk Prakke telde, omdat hij in 1900 was geboren, ‘met de eeuw mee’, zoals hij het zelf uitdrukte. Hij was dus 36 of 37 jaar, toen de schrijver en de drukker-uitgever-boekhandelaar elkaar voor het eerst ontmoetten. Ze zouden elkaar niet meer uit het oog verliezen.

Denkend aan Prakke tuimelen persoonlijke herinneringen en anekdotes die ik van horen zeggen heb, over elkaar heen. Bovendien schieten mij talloze passages uit publicaties van en over hem te binnen. In mijn studeerkamer staat zijn meer dan een eeuw oude bureau met bureaustoel. Ik heb beide meubelstukken nog steeds in gebruik en ken er de merkwaardige geschiedenis van. In zijn beginperiode in Assen kocht Prakke namelijk het kantoormeubilair van het ‘Perskantoor’, een in Dordrecht gevestigde propagandacentrale die tijdens de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) op het buitenland gerichte ‘voorlichtings’- en lobbyactiviteiten had ontplooid ten gunste van de Boeren in Transvaal.

Wanneer ik een boek of brochure uit de kast pak, is de kans groot dat de handtekening of het ex libris van Prakke wijst op de schenker. Door diens gewoonte knipsels, briefjes met aantekeningen, foto’s, uitnodigingen, bedankjes, borduursels die als bladwijzer dienen, overlijdensberichten, enzovoort in publicaties op te bergen, is de verleiding groot, meer tijd aan het opzoeken van informatie te besteden dan soms goed is voor de voortgang van het denk- en schrijfwerk. Het is opmerkelijk voor iemand die dat niet gewend is dat Prakke er ook geen been in zag, beschaafde lees- en gebruikerssporen in zijn boeken achter te laten. Uiteraard bleven de bibliotheek en anti-

quarische exemplaren daarvan verschoond, maar vooral zijn studieboeken en andere ‘gebruiksboeken’ zijn voorzien van allerlei marginalia en streepjes om de aandacht op bepaalde passages te vestigen. Ze hadden aanleiding kunnen geven tot een boeiende bijdrage aan het symposium ‘Licht beduimd’ dat de Nederlandse Boekhistorische Vereniging in 2007 heeft georganiseerd.

Een gewetensvraag zonder goed antwoord

Ben ik door de geschetste omstandigheden ongeschikt of gediskwalificeerd om in dit uur van de zevende Tiele-lezing over Prakke als uitgever in de wetenschap te spreken? Het is een gewetensvraag waarop ik eigenlijk geen bevredigend antwoord kan geven. Moet ik mij bij gebrek aan distantie tot het onderwerp verontschuldigen voor het feit dat ik de persoon in kwestie gedurende een kwart eeuw mocht leren kennen? Of is het voldoende er uitdrukkelijk gewag van te maken? Een gewaarschuwde toehoorder of lezer weet dan immers wat hem te doen staat: op zijn hoede zijn voor een eventuele vertekening in het beeld dat de spreker of schrijver van zijn held schetst. Maar misschien hoeft een wetenschappelijk verantwoord betoog over een persoon en diens werk niet *per se* afstandelijk te zijn. Bovendien kan een persoonlijke noot onderzoekers van de jongere generatie nieuwsgieriger maken naar Prakke als boekenman en man van de wetenschap. Er valt immers nog zoveel uit zoveel verschillende invalshoeken te ontdekken, te beschrijven, te verklaren en als bouwstenen voor een boekwetenschappelijke of communicatiewetenschappelijke synthese aan te reiken.

Mijn verweer klinkt u als het lonken naar een welwillende opstelling van mijn gehoor in de oren: dat besef ik. Het dingen naar de gunst van het publiek heeft in dit geval echter geen plichtmatig, wél een verplicht karakter. U dient immers te weten dat ik een leerling, zij het een ondergeschoven discipel, van Prakke ben.

Ik beëindig mijn rituele dans vooraf met een waarschuwing waarin een verontschuldiging ligt opgesloten. Ik zal mijn onderwerp benaderen vanuit een biografische invalshoek. Deze methode van werken veronderstelt het schetsen van de integrale context waarin een persoon in het verleden handelend optrad. In het geval van de hoofdpersoon van deze lezing is het ondenkbaar, ook maar bij benadering aan deze verwachting te voldoen. Aan een

Henk Prakke. Tekening door 'Roland [te?] Amsterdam', 16 november 1942. (Collectie Joan Hemels)

uitwerking van alle episoden, facetten en aspecten die zich aandienen, valt niet te denken. Diachroon, door de tijd heen, én synchroon, simultaan, speelde Prakke ‘op verschillende schaakborden’, zoals hij het zelf bij voorkeur uitdrukte.

Het was Van Eysselsteijn in 1937 al opgevallen dat Prakkes ‘beweeglijke geest rusteloos in actie’ was. Hij voegde aan die observatie toe: ‘Hij scheen wel zeven geesten te bezitten, zo intensief kon hij zich wijden aan velerlei dingen, aan velerlei bezigheden in velerlei richtingen. En dat met dynamische kracht!’¹ De beweeglijke geest bleef gericht op de verschijningsvorm der dingen – waaronder ook boeken –, maar stelde gelijktijdig de vraag naar de functie, de betekenis ervan en dit alles steeds met een scherp oog voor de context. Door deze attitude én een ijzeren discipline kwam uit die geest zoveel goeds voort.

‘Homo res sacra homini’ als levensmotto

Tijdens zijn werk als boekhandelaar, drukker en uitgever studeerde en promoveerde Prakke. Hij werd hoogleraar in de communicatiewetenschap, publiceerde over Drentse en andere onderwerpen en was actief in talloze circuits. Het is nauwelijks voorstelbaar hoeveel tijd hij bij al die bezigheden heeft besteed aan het schrijven van briefkaarten of brieven op mooi papier in octavoformaat en in een handschrift dat tot op hoge leeftijd opviel door elegantie en leesbaarheid. De bladspiegel werd met zorg ingedeeld en zag er dan uit alsof het om kopij met een lay-out voor de zetterij ging. Op ontvangen particuliere en zakelijke correspondentie schreef hij na de beantwoording ervan de hoofdletter R voor *réponse* of *répondu*, plus de datum. Zo wist hij precies of hij had gereageerd en wanneer.

Het kon de ontvangers van Prakkes briefkaarten en brieven niet ontgaan dat in de kop ervan een fijn getekend beeldmerkje in de vorm van een opengeslagen boek was afgebeeld. Op de rechterpagina schijnt in de linkerbovenhoek de zon op een kegelvormige berg; op de top ervan zou men misschien een figuurtje kunnen onderscheiden. Naar de betekenis van deze pagina heb ik Prakke jammer genoeg nooit gevraagd. Mij fascineerde altijd de linkerpagina met een huismerk in de vorm van een driepoot en daaronder de zinsnede *Homo res sacra homini*. Elk van de drie onderdelen van het merk-

Prof. Dr. H. J. PRAKKE
'DE PRAKKEHOF'
Tel. 05917 - 462
Meppen (Zweeloo, Drenthe)

Meppen (Dz), 21.3.72

Amice!

Er is ook een Overyselse 'litteraria fraus':

THAT THUSENDIGSTE JÂR
Oud-Saksische kroniek
ed. Gerben Colmjon
(Mouton 1957)

Ja meende, dat dit de Heino's Cele wel
zou interesseren.

In goede herinnering aan mijn verblijf
in het winterstop+oord Malden met hartelijke
groeten voor allebei

H
Prakke

Deel dank voor het Grondene. Over
underground publicaties heb ik ook
nog wel een en ander. De benaming
'underground' moet ieder, die met de
echte undergrounde druk wat te doen
had, irriteren. Het ludieke element,
die hier mee speelt, is bepaald mis-
plaatst.

Brief van 21 maart 1972, gericht aan 'Heino's Cele' [Joan Hemels], met in de linker bovenhoek het vignet van Henk Prakke met de lijfspreuk 'Homo res sacra homini'. (Collectie Joan Hemels)

teken herinnert, als ik mij niet vergis, aan één van de drie elementen van de lijfspreuk: homo – res sacra – homini. Dit in het Latijn geformuleerde levensmotto wilde Prakke graag vertaald zien als een wens én een opdracht, dus als ‘De mens zij voor de mens een heilig iets’. Het ging Prakke er met zijn lijfspreuk om verzet aan te tekenen tegen de aan Plautus toegeschreven uitspraak *Homo homini lupus*, tegen de gedachte dat de ene mens voor de andere een wolf is. Waartoe zo’n vijandige houding kon leiden was hem in de bezettingsjaren 1940-1945 genoegzaam gebleken. De laatste drie weken vóór de bevrijding van Assen bracht hij door in cel nummer 30 van de gevangenis van de Sicherheitsdienst.

De slechts vier woorden tellende boodschap *Homo res sacra homini* hield voor Prakke een mensvisie met een mix van christelijke en humanistische elementen in. Ze fungeerde als leidraad voor zijn *Sitz im Leben* en bepaalde zijn omgang met mensen vanuit zijn leidinggevende functies, óók in besturen van vrijwillige organisaties.² Men hoeft zich dan ook niet te verwonderen dat Prakke de bedenker is van de sociusfunctie van de massamedia. Behalve als informator en communicator zag hij de krant ook ‘als kameraad, als gesprekspartner in vrije tijd, die in het leven van alle dag (in z’n eenderheid soms zo saai en vermoeiend) de geur en de smaak brengt van de andere wereld waar altijd wat gebeurt, iets schokkends, iets groots, iets anders. (...) De krant als socius wint het bij “de velen” van de krant als commentator; wint juist als “socius” vertrouwen. Het is het “lijfblad”, dat maar niet zo voor een andere krant te verruilen is; het blad, dat men uit de buitenwereld heeft opgenomen in de eigen “Umwelt”, de eigen kleine wereld, waar men onder-elkaar is; de huisvriend.’³

Wat Prakke voor het dagblad formuleerde gaat ook voor andere massamedia op. In de sociale psychologie en communicatiewetenschap heeft bovendien het begrip ‘parasociaal contact’ ingang gevonden. Een televisiekijker kan gehecht raken aan een bepaalde nieuwslezeres, zonder haar ooit te ontmoeten en een lezer kan een bepaalde band met een al overleden romanschrijver ervaren.

Uitgever met een passie voor publiceren

Denkt men aan Prakke als uitgever in de wetenschap, dan kan men niet voorbijgaan aan de wijze waarop hij zijn drukkerij en uitgeverij inschakelde, ook voor eigen publicaties. In Nederland was een halve eeuw geleden nog geen sprake van een *publish or perish*-cultuur zoals we die nu aan de universiteiten kennen. Het aantal wetenschappelijke onderzoekers op het gebied van de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen was bovendien gering. Als uitgever was Prakke er steeds op bedacht wetenschappers die hij daarvoor geschikt achtte, te laten schrijven. Zonder deze vorm van *headhunting*, zo wist hij als geen ander, verschaalde een fonds tot uitgaven waarvan de manuscripten uitsluitend door de postbode werden bezorgd. Zelf had Prakke het maken van krantjes en boekjes al als kind gepraktiseerd. Hij werd als het ware met drukinkt aan de vingers geboren. Het schrijven was voor Prakke meer dan tachtig jaar lang zijn lust en zijn leven. Schrijven betekende voor hem ook publiceren en publiceren hield het door middel van de drukpers vermenigvuldigen in. Als het zo uitkwam kon het in zijn eigen grafisch bedrijf gebeuren. Van zijn artikelen in vaktijdschriften en andere op een bepaalde doelgroep gerichte uitgaven liet Prakke al tijdens het interbellum in zijn bindery overdrukjes maken. Die gaf hij deze en gene bij wie hij belangstelling voor het onderwerp veronderstelde.

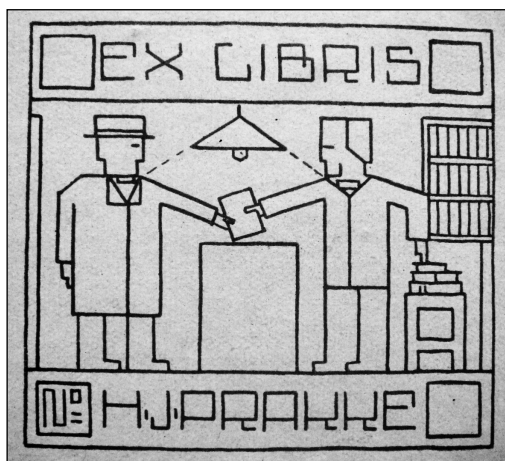
Publiceren in de zin van openbaar maken, publiek maken, hield voor Prakke als uitgever ook in dat hij vanuit een denken in doelgroepen alert was op het distributieproces. Bovendien had hij een feilloos gevoel voor het bewerkstelligen van *free publicity*: daar had hij geen afdeling promotie of marketing voor nodig. Zo vertelde iemand die in de jaren vijftig nauw met hem had samengewerkt voor het maken van een promotiefilm over de provincie Drenthe mij nog onlangs het volgende. Toen de film gereed was en iedereen aan een vertoning in Assen had gedacht zette Prakke zijn plan uiteen om de première in Amsterdam te laten plaatsvinden en daarbij een hoge gast van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen de hoofdrol te laten spelen. De scepsis was groot, maar de begeleidingscommissie gunde Prakke een kans. Het Amsterdamse evenement werd een geweldig succes: alle landelijke dagbladen schreven over de film en het door Polygoon gemaakte bioscoopjournaal liet er fragmenten van zien. De landelijke publiciteit maakte de Drenten nieuwsgierig, zodat die in elke plaats waar de film vertoond werd,

in groten getale toestroomden. Eerder, in 1947, was het Prakke niet gelukt Polygoon voor de oprichting van Het Drents Genootschap en een bij die gelegenheid gehouden Drents congres naar Assen te lokken.⁴ Zoiets overkwam hem geen tweede keer.

Het genoegen dat Prakke aan speciaal drukwerk beleefde, kwam het meest tot uiting in zijn verzameling kopermaandagprenten. In 1949 herstellde hij in Drenthe een oude drukkerstraditie in ere: het ‘kopperen’ op kopermaandag, de eerste maandag na Driekoningen. Ik zou mij kunnen voorstellen dat Prakkes ingeving om drukkers één keer per jaar voor het genoegen van henzelf, hun collega’s en hun relaties een typografisch hoogstandje te laten maken een *brainwave* was, die als een postuum saluut aan Hendrik Nicolaas Werkman beschouwd mag worden. Prakke had deze typograaf en maker van ‘druksels’ dikwijls in zijn atelier in Groningen bezocht en werk van hem gekocht. Als kunstliefhebber had hij ook grote waardering voor het vaak diverse werk van andere leden van de Groninger kunstenaarsbeweging De Ploeg, zoals Wobbe Alkema en Jan van der Zee.⁵ Met de meesten van deze noordelijke expressionisten had hij in de eerste helft van de jaren twintig, toen hij bij J.B. Wolters’ Uitgeversmaatschappij werkte, al intensief contact gehad. Ze kwamen van 1923 tot zijn vertrek naar Assen eind 1925 op zondagavonden bij hem en zijn echtgenote thuis op Den Enck in Eelderwolde. Naar de plaats van samenkomst noemde de schrijver Hendrik de Vries de betrokkenen Enckelingen. Uit deze aanduiding kan men echter ook opmaken dat het om enkelingen, om individuen met een eigen ambitie ging. Prakke bood hun een mogelijkheid voor onderlinge discussie en uitwisseling van ideeën, zodat er ook sprake is van projecten die door samenwerking tot stand kwamen. De kopermaandagprent was bij uitstek geschikt om kunst en ambacht in de symbiose van een rijmprent bij elkaar te brengen.

Uitgever uit roeping die kwam als geroepen

We zeggen en schrijven het zo gemakkelijk: iemand komt als geroepen. Voor Prakke gaat dit gezegde op, als men erbij stilstaat hoe hij in 1925 bij Van Gorcum in Assen kwam. Na in 1917 in Zierikzee het hbs-diploma behaald te hebben, was er geen geld om te gaan studeren. Zijn oom, Herman Prakke, had een boek- en kunsthandel in Nijmegen. Hij haalde zijn neefje naar deze

Ex libris van Henk Prakke, ontworpen door Wobbe Alkema van de Groninger Kunstkring 'De Ploeg'. (Collectie Joan Hemels)

stad, zodat hij toch 'tussen de boeken' zat. Met genoegen zou de boekenliefhebber mij vele decennia later toevertrouwen dat zijn aanwezigheid in de winkel oomlied de mogelijkheid bood zich vaker in zijn atelier terug te trekken om zich daar op de schilderkunst toe te leggen in plaats van zich aan de zaak te wijden. 'En zo kwam ik dan in het boekenvak.' Met deze nuchtere constatering vatte Prakke het begin van zijn leven met boeken samen. Een toevallige ontmoeting op een veerboot op de Zeeuwse wateren met de procuratiehouder van J.B. Wolters in Groningen bracht hem begin 1919 in de omgeving van de Martinitoren. In de grote drukkerij en uitgeverij van schoolboeken en woordenboeken klom hij van facturist op tot secretaris van de directie, in het bijzonder van dr. A.M.H. Schepman. Prakke beschouwde hem en zijn oom Herman in Nijmegen als zijn leermeesters in het boekenvak.

In Prakkes Groninger jaren heeft de al genoemde kunstenaar Wobbe Alkema voor zijn vriend een ex libris met een scène in een boekhandel getekend. De boekhandelaar overhandigt zijn klant, over de toonbank heen, een boek. Beiden worden beschenen door het licht van de lamp die tussen hen in hangt. Daarin kan men de drukpers als middel tot verlichting van de individuele mens en van de mensheid zien. De voorraad boeken achter de boekverkoper veronderstelt dat aan de distributie van een boek een schrijfsproces van de

auteur en een productieproces van een uitgever, drukker en binder voorafgaat. In het in alle eenvoud, passend bij de kunstenaarskring De Ploeg, getekende tafereel kan men de uitbeelding van alle met het boek samenhangende beroepen zien. De klant in de rol van boekenkoper vertegenwoordigt de lezer.

In Groningen had Prakke het heel goed naar de zin, maar vanuit Assen werd een beroep op hem gedaan. Het hield een geweldige uitdaging in. Hendrik Petrus van Gorcum had geen opvolger voor de ‘N.V. Van Gorcum & Comp. Boekhandel, Drukkerij en Uitgeversmaatschappij’, zoals de naam van het bedrijf sinds 1924 luidde. Zijn medefirmant Gerard Hak was wel op ‘de winkel’ met boeken, kantoorbenodigdheden en geschenkartikelen gesteld, maar was niet het type om een impuls aan de uitgeverij en daarmee ook aan de drukkerij te geven. Daarom kwam Prakke in beeld, hoewel die toen nog maar 25 jaar oud was. Begin 1923 was hij getrouwd met Frederiek Cruiger, een energieke jonge vrouw van hetzelfde jaar 1900 als Prakke. Zij zou haar man later veel werk uit handen nemen, zodat hij meer tijd had om te gaan studeren, onderzoek te doen en te doceren.

Als succesvol uitgever met een eigen drukkerij, een afdeling leer-materialen en tot 1962 ook een boekhandel associeert men Prakke met Assen. Groningen werd echter voor Prakke als student tijdens de oorlogsjaren de plaats van handeling. Dat zou zo blijven, toen hij promovendus werd, in 1951 bij de socioloog Pieter J. Bouman promoveerde op het proefschrift *Deining in Drenthe* en vervolgens als wetenschapper ging doceren – vanaf 1956 als privatdocent. Tijdens zijn leerjaren bij J.B. Wolters was Groningen hem al dierbaar geworden, zodat hij niet alleen vanwege de nabijheid aan de Rijksuniversiteit Groningen was gaan studeren, toen hij daar eindelijk de kans voor had gezien.

Opnieuw geroepen, nu voor een leerstoel

Klonk de roepstem voor Prakke als uitgever vanuit Assen, in 1960 werd hij geheel onverwacht voor de wetenschap naar Münster geroepen. Deze parel van Westfalen werd zijn nieuwe speelveld. Hij was er graag, maar kreeg een taak op zijn schouders gelegd, waarvoor menigeen op zestigjarige leeftijd zou terugschrikken: de leerstoel Publizistik. Prakke stak echter anders in elkaar en ging de uitdaging aan. Zowel in Groningen als in Münster was publicis-

tiel zijn passie én handelsmerk. In 1954 was hij met het oog op zijn docentschap aan de Rijksuniversiteit Groningen begonnen met de serie Publicistische Publicaties. Aan de Westfälische Wilhelms-Universität Münster zette hij de reeks voort als Münsteraner Marginalien. In alle deeltjes in beide series staat dat ze gedrukt en uitgegeven zijn bij Koninklijke Van Gorcum & Comp. in Assen. Bij het honderdvijftigjarig bestaan in 1950 was het bedrijf het predicaat ‘koninklijk’ toegekend.

In de *Münsterischer Stadtanzeiger*, het kopblad van de *Westfälische Nachrichten* voor de stad Münster, van 26 januari 1961 verscheen een twekoloms artikel met de kop ‘Besuch im Institut für Publizistik’. Op de boven de tekst geplaatste foto staat Prakke, geflankeerd door prof. mr. L.G.A. Schlichting van de Katholieke Universiteit Nijmegen, prof. dr. Francesco Fattorello van de Università Roma, alsmede prof. dr. George Gerbner van het Institute of Communications Research van de University of Illinois. Ze worden in het artikel als ‘drie bekende buitenlandse professoren’ gekwalificeerd, die een dag tevoren het genoemde instituut hadden bezocht. Ook op de foto staan de assistent van Prakke, Winfried B. Lerg, en die van Schlichting, J.G. Stappers. Het krantenartikel maakt melding van een voor de studenten publicistiek bijzonder interessant *Kurzreferat* dat Gerbner in het *Oberseminar* had gehouden. ‘Er umriß dabei die Aufgaben und Möglichkeiten der Kommunikationswissenschaft die mit unserer Publizistik weitgehend identisch ist.’ Aldus de verslaggever. Hierin kan men een typisch ‘Prakkiaans’ programma lezen. Gerbner had in 1956 in de *Audio-Visual Communication Review* een artikel gepubliceerd met de titel ‘Towards a general model of communication’. Wie in die tijd academisch op communicatiegebied naam wilde maken deed er goed aan een aanpassing van een bestaand communicatiemodel te ontwikkelen of – nog beter – een eigen model te lanceren, liefst met de pretentie van algemene toepasbaarheid. Bij zo’n ingewikkeld begrip en fenomeen als communicatie viel dat uiteraard niet mee. Door de bekendste vertegenwoordigers van de Amerikaanse communicatiewetenschap uit te nodigen, onder wie ook Paul F. Lazarsfeld, wilde Prakke scherp krijgen waarin de disciplines aan deze en gene zijde van de Atlantische Oceaan met elkaar overeenkwamen en wat de beoefenaren ervan in Europa en de Verenigde Staten van elkaar konden leren. Bovendien blijkt uit het krantenartikel dat Gerbner een opdracht voor een onderzoek voor het instituut in Münster had meegebracht en ook dat moet een kolffe naar Prakkes hand zijn geweest: het verrichten van een inhouds-

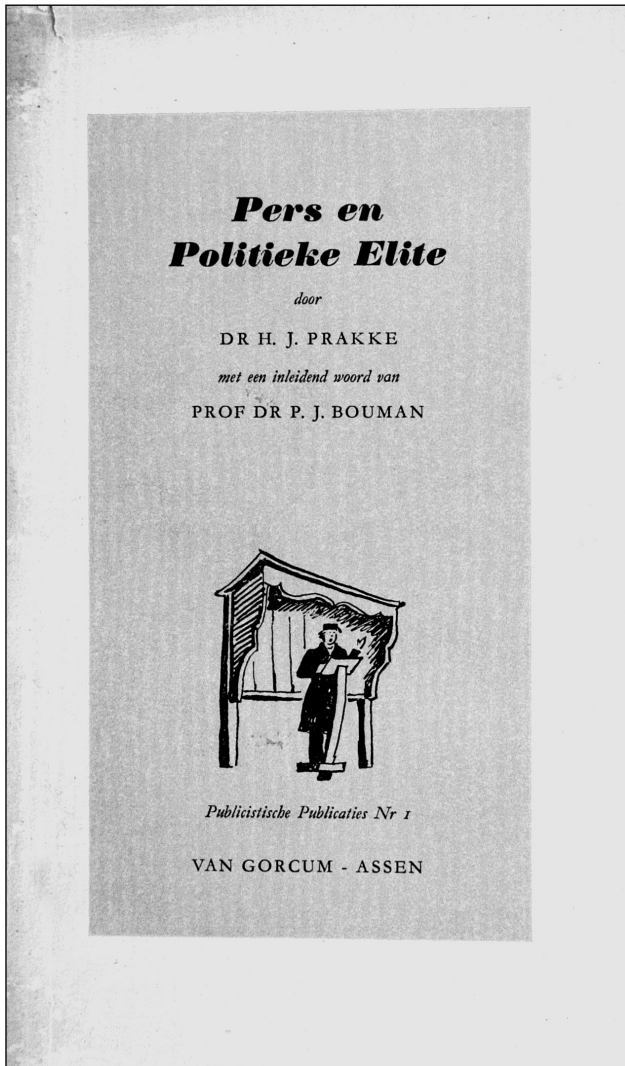
analyse met de Duitse massamedia als onderzoeksmateriaal. Het onderzoek zou betrekking moeten hebben op de wijze waarop pedagogische thema's en discussiepunten op de radio, de televisie en de film, en in de geïllustreerde pers werden behandeld.

Prakke liet in zijn instituut een logboek bijhouden, waarin het bezoek van buitenlandse én Duitse wetenschappers, gastcolleges van grootheden in de Duitse en internationale mediawereld, maar ook excursies binnen en buiten de Bondsrepubliek werden opgetekend. Behalve allerlei aantekeningen kregen ook krantenknipsels en foto's (zoals die van Prakke 'am Pult' of in een meer ontspannen situatie) er een plaats in. Bij zijn afscheid van Münster zou Prakke een kopie van de twee delen van het logboek ontvangen en daar was hij erg verguld mee.⁶

Het debat over publicistiek als discipline

Het was geen toeval dat het vakgebied van de studie en het onderzoek van de openbare communicatie ofwel massacommunicatie in Nijmegen als publicistiek en in Duitsland als Publizistik werd aangeduid. Schlichting, die 'wetenschap der politiek' als zijn eigenlijke leeropdracht had, beschouwde de andere hem voorlopig toevertrouwde discipline volgens Prakke als 'wijdere uitleg van de perswetenschap'. Als auteur van het lemma 'publicistiek' in de zevende druk van de Grote Winkler Prins uit 1972 voegde Prakke aan Schlichtings wel zeer beknopte definitie van publicistiek toe dat het hierbij ging om de wetenschap die 'alle openbare uitingen met actuele bewustzijnsinhoud onderzoekt, alsmede hun effect in de samenleving (verandering van mening, mentaliteit, gedrag)'. De klemtoon op 'aktuelle Bewußtseinsinhalte' komt van Walter Hagemann, uit diens handboek *Grundzüge der Publizistik* uit 1947.

Dat Prakke de door Hagemann voor de verschillende massamedia uitgewerkte benadering van openbare communicatie recht wilde doen, blijkt uit de wijze waarop hij de geciteerde begripsomschrijving van Publizistik van de volgende verduidelijking voorzag: 'De publicistiek houdt zich dus bezig met de openbare uitingen op het gebied van informatie, meningsvorming en ontspanning, door middel van krant en tijdschrift, openbare rede, radio en televisie, actuele boeken, brochures en films, affiches enz. (in schriftloze culturen bijv. ook de oerwoudtrommel).' In tegenstelling tot Hagemann, die

Stofomslag van *Pers en politieke elite*, de uitgave waarmee Henk Prakke in 1954 de serie 'Publicistische Publicaties' opende. (Collectie Joan Hemels)

sterker gefixeerd bleef op de zenderorganisaties van krant, omroep, enzovoort, probeerde Prakke de rol van de recipiënten sterker te beklemtonen, om hen als het ware te ‘emanciperen’ ten opzichte van de in massamedia als maatschappelijke instituties ingekapselde beroepscommunicatoren (journalisten, reclamemakers, filmregisseurs, programmamakers, uitgevers). Prakke zou zichzelf en de wetenschap die hij vooruit had geholpen ontrouw zijn geweest, als hij de gebruikers van de Grote Winkler Prins niet had ingewijd in zijn eigen theorievorming op het gebied van de publicistiek. Als overgang leest men eerst nog dat de twee criteria voor alle publicistische uitingen publiciteit en actualiteit zijn. Daarna luidt het tweede deel van het lemma met Prakkes eigen bijdrage aan de wetenschap van de publicistiek als volgt: ‘De “functionele publicistiek” legt bijzondere nadruk op het dialogische karakter van alle publicistiek, en daarmee op de inspirerende en reagerende rol van het publiek als tegenspeler van de publicist. De actualiteit wordt daarbij (N. DeVolder) gerelativeerd verstaan als niet liggende in de gebeurtenissen als zodanig, doch in de relatie tussen deze en de mensen, resp. de menselijke samenleving.’⁷

Voor het actualiteitsbegrip valt Prakke terug op zijn collega aan de Katholieke Universiteit Leuven, Nabor Urbain Devolder, de grondlegger van de communicatiewetenschappen in Vlaanderen.⁸ Prakke was bijzonder gesteld op deze beminnelijke franciscaan die hem in de jaren zestig naar Leuven had uitgenodigd om zijn assistenten en studenten vertrouwd te maken met de functionele publicistiek. Daarin zag de Nederlandse hoogleraar op een leerstoel in Münster terecht een blijk van erkenning. Hierbij dient men te bedenken dat prof. mr. dr. Maarten Rooij, de hoogleraar van het Seminarium voor de Leer der Communicatiemiddelen aan de Universiteit van Amsterdam, niets moest hebben van de zo sterk in een Duitse wetenschapstraditie wortelende publicistiek. Dat gold ook voor zijn stafleden en voor buitenstaanders die geen deel uitmaakten van de academische wereld, met inbegrip van de Winkler Prins-redactie. Met pretoogjes heeft Prakke mij verteld hoe hij zijn collega-uitgever van Elsevier, Dolf (R.E.M.) van den Brink, had ‘bewerkt’ om het lemma publicistiek in de oudste Nederlandse encyclopedie opgenomen te krijgen.

Zelf heb ik als bewerker en auteur van de lemmata op het gebied van massacommunicatie en communicatiewetenschap in de meest brede zin in de achtste en negende druk zoveel mogelijk recht gedaan aan Prakkes omschrij-

ving van publicistiek. Aan de opsomming van het object van studie voegde ik toe: ‘en eventueel toneelvoorstellingen en demonstraties’. Het voorbeeld van de oerwoudtrommel in verband met schriftloze culturen verving ik door de toevoeging: ‘bijv. ook met communicatiesystemen door middel van trommel- en fluitsignalen’. De vermelding van mijn naam onder het lemma liet ik bewust achterwege, niet vermoedend dat de redactie die van Prakke zou laten vallen. Bepaald sneu voor hem was echter een andere redactionele ingreep: vanwege de overschrijding van het aantal regels sneuvelde het slot met de passage over de functionele publicistiek en – in de negende druk – ook de daarmee samenhangende literatuuropgave.⁹

Het was mijn bedoeling Prakke een lemma te bezorgen in de achtste en negende druk van de Grote Winkler Prins-encyclopedie, maar dat mislukte. Het argument van de redactie om deze kopij van mij te laten liggen, was dat de persoon in kwestie nog leefde. Een lang leven was kennelijk voor samenstellers van de traditionele gedrukte encyclopedieën een reden voor terughoudendheid. Wikipedia kent die schroom niet. Prakke zelf zorgde overigens wel dat hij in *who is who*-uitgaven kwam, óók als dit inhield dat bij wijze van koppelverkoop een exemplaar besteld moest worden.

In het voetspoor van een omstreden voorganger

Men dient zich bij het inschatten van de betekenis van Prakkes hoogleraarschap in Münster steeds weer te realiseren dat de wetenschap van de publicistiek in de naoorlogse Bondsrepubliek een ‘bruin’ imago had en zich maar moeizaam kon bevrijden van nationaal-socialistische smetten. Bovendien speelde de Koude Oorlog een niet te onderschatten rol. Hagemann – die *mirabile dictu* in hetzelfde jaar 1900 als Prakke was geboren – werd door bondskanselier Konrad Adenauer en zijn CDU-aanhang verdacht van communistische sympathieën, onder andere omdat hij fel gekant was geweest tegen de opbouw van de *Bundeswehr*. Met het latere lid van de Baader-Meinhofgroep, Ulrike Marie Meinhof, aan zijn zijde stond hij ’s nachts met een fakkel in de hand en ‘Kampf dem Atomtod’ roepend voor de Dom op de Domplatz in Münster te protesteren. Uiteindelijk beschuldigd van ongewenste intimiteiten met vrouwelijke studenten sloeg hij op de vlucht naar Oost-Duitsland. Voordat hij in 1964 overleed zou hij vanuit Leipzig nog enige jaren zijn stem via de radio

tegen het Westen in het algemeen en de Bondsrepubliek in het bijzonder verheffen.

‘Mit den besten Wünschen für die Weihnachtszeit und für ein gutes neues Jahr 2008’ stuurde de oud-student en student-assistent van Hagemann, Walter J. Schütz, doctor honoris causa en emeritus *Honoraryprofessor*, mij de tekst van een interview toe. Daarin roept hij voor het eerst het gezamenlijke optreden van Meinhof en Hagemann in herinnering. Ook komt Prakke als opvolger van zijn leermeester ter sprake. Empirisch onderzoek betekende voor Hagemann, zo legt Schütz eerst uit, ‘Großaktion. Für uns ein Schreckenswort. Wenn er eine neue Großaktion angekündigt hat, dann wussten wir, das ist Arbeit, Arbeit, Arbeit. Man mußte rausgehen in die Praxis, sich mit den Rezipienten befassen. Knochenharte Arbeit.’ Om recht te doen aan het taalgebruik van Schütz, dat door Prakke als ‘farbig’ getypeerd zou zijn, volgt ook de sleutel-passage in het Duits. ‘Hagemann war nach seiner Suspendierung eine Unperson. Er hatte sich mit dem damals herrschenden politischen System total überworfен. Wenn sich jemand auf der Höhe des Kalten Krieges in die DDR absetzt und dort als “Nestbeschmutzer” auftritt, dann muss das dazu führen, dass er vergessen wird. Die Hagemann-Kombattanten von heute haben alle Karriere gemacht. Wer wollte da als Hagemann-Schüler auftreten und sich selbst gefährden? Die politischen Verwerfungen haben dazu geführt, dass in dieser Tradition nicht weitergearbeitet werden konnte. Prakke hat es immerhin versucht. Er war für uns eine gute Nachbesetzung. Wir kannten ihn schon, weil er mit Hagemann befreundet war und hinter dessen Lehrgebäude stand. Prakke hat dann aber auch Dinge gemacht, über die man nur noch lachen konnte.’

Op de vraag van de interviewer(s): ‘Lachen?’ antwoordt Schütz met een verwijzing naar twee publicaties van Prakke. Beide zijn onder de titel ‘Als Publizist auf den Ruinen Karthagos’ en ‘Zur Frage der Ur-Publizistik’ in 1963 gepubliceerd in het wetenschappelijke tijdschrift *Publizistik*. In dit laatste artikel wordt onder andere aandacht besteed aan de tamtam in Afrika, zodat Schütz het aanduidt met het trefwoord *Trommelpublizistik*. Dat Prakke niet het gevoel had zich met dit onderwerp op glad ijs te begeven, blijkt uit het feit dat hij het artikel als vijfde deeltje in de reeks *Münsteraner Marginalien* liet herdrukken. Het commentaar van Schütz vijfenveertig jaar later luidt als volgt: ‘Auch wenn das alles sicher bedenkenswert sein mag, Prakke war ein ganz anderer Typ als Hagemann. Er war freundlich und lieb und als Instituts-

direktor äußerst angenehm. Hagemann fühlte sich dagegen immer noch als Chefredakteur einer großen Zeitung.’¹⁰

De benoemingsbrief van de decaan van de Fakultät der Philosophie van de Universiteit te Münster om Hagemann in het zomersemester te vervangen, had Prakke op of de dag na zijn zestigste verjaardag op 26 april 1960 bereikt. ‘Hoewel er een paar Duitse gadingmakenden waren, had men daarbuitenom “einstimmig” tot dit beroep op mij besloten; desgevraagd bleek ook Hagemann mijn tijdelijk optreden toe te juichen. En zo begon dan mijn buitenlandse carrière...’ Aldus Prakke in zijn voor familieleden geschreven terugblik op zijn ‘academisch avontuur’, herinneringen die hij onder deze titel in een kleine oplage het licht deed zien.¹¹

Hoogleraar in de context van de jaren zestig

Prakke viel in Münster, zo moet men toch toegeven, bepaald niet met de neus in de boter. Desondanks wist hij 27 promoties tot een goed einde te brengen. Zijn eerste promotie dateert van 30 mei 1960 en de laatste van 4 juni 1970. De lijst geeft een indruk van de verscheidenheid aan onderwerpen waarmee Prakke als *Doktorvater* werd geconfronteerd.¹² De tot de missionerende Sociëteit van het Goddelijk Woord behorende Franz-Josef Eilers SVD, in 1967 gepromoveerd op de communicatiepatronen in schriftloze culturen van Noordoost-Nieuw-Guinea, zou van Prakke alle steun ondervinden in zijn streven *Religionspublizistik* op het snijpunt van theologie en communicatiewetenschap tot ontwikkeling te brengen. Daaruit vloeide in 1968 het nog steeds bestaande tijdschrift *Communicatio Socialis* voort. Prakke had een oecumenische houding tegenover christelijke religies en zag scherp in hoezeer het christendom verweven was met de westerse cultuur – met inbegrip van de mediacultuur. In de eerste jaargang van *Communicatio Socialis* schreef hij naar aanleiding van het kortstondige succes van Lou de Palingboer over *Publizistik der religiösen Hybris*. Het thematiseren van actuele onderwerpen ging hem gemakkelijk af en hij gaf ook in de talloze voordrachten die hij heeft gehouden, er steeds weer blijk van over een gelukkige woordkeus te beschikken, als het ging om het aanvoelen wat zijn gehoor op dát moment en in de gegeven situatie verwachtte.

Met zijn onderzoek naar massacommunicatie in Afrika gaf Prakke een signaal dat het einde van de koloniale tijd vroeg om studie van de rol van

massamedia in het proces van de opbouw van democratieën in ontwikkelingslanden.¹³ Communicatie en *community building*, de noodzaak van alfabetiseringsprogramma's, het ontwikkelen van een eigen filmproductie ter versterking van de nationale identiteit: een scala aan 'nieuwe' onderwerpen passeerde de revue in onderwijs en onderzoek. Studenten en promovendi voelden zich bevestigd in hun interesse, als ze ontdekten dat hun hoogleraar uit Nederland het aandragen van eigen onderwerpen voor referaten in seminars en voor proefschriften wist te waarderen. Zo kon het gebeuren dat Reinhard Fark in 1969 promoveerde op de publicistische aspecten van jazz in het proces van sociaal-culturele veranderingen. De goed gekozen titel luidde *Die mißachtete Botschaft*. Een ander juweeltje is *Die andere Zukunft* van Ilse Modelmog uit 1968, gewijd aan de publicistiek en de sociologie van utopische communicatie. Uitgevers zagen in deze en andere proefschriften wel brood. In een tijd waarin juist in Duitsland het *Themen vergeben* meer regel dan uitzondering was, beloonde Prakke het zoeken naar en het vinden van een eigen onderwerp. Het nemen van initiatief werd beloond als bewijs van zelfstandig denken en handelen. Deze instelling kwam ook de medewerkers in de uitgeverij en de drukkerij ten goede. In een soort helicopterview wist de hoogleraar-directeur zowel in Assen als in Münster toch het overzicht te houden.

Prakkes optreden in Münster speelde zich af in het lastige universitaire milieu van de roerige jaren zestig, in 1968/1969 culminerend in een studentenopstand van een minderheid die beweerde de *Muff von tausend Jahren unter den Talaren* niet meer te kunnen verdragen. De niet tijdig gestoomde of geluchte toga's verdwenen van de Duitse universiteiten. Pas onlangs is een terugkeer ervan in München gesignaleerd. Prakke had los van de toga's als symbool van de oude, volgens critici vermolmd universitaire structuren en mores, goed door hoe de vork in de steel zat. Toen zijn eigen instituut aan de beurt was kwamen, zo schrijft hij in zijn *Academisch avontuur*, ineens 'vreemde figuren naar voren, die ik tevoren niet als in-mijn-vak-studerenden ontmoet had'. Een aantal van hen zette in het vroege voorjaar van 1969 een skelet voor de deur van zijn directeurskamer en scandeerde 'Der Alte, der Alte, er soll gehen...'. Het riep bij de ingesloten Prakke herinneringen op aan de nachtmerrie van zijn Duitse gevangenschap aan het einde van de bezettingsjaren. Hij klom in paniek uit het raam, kwam in de naast het instituut gelegen tuin van het bisschoppelijke paleis terecht en werd vervolgens opgevangen door de bisschop die hem als vroegere collega aan de universiteit en als 'buurman' kende.

Op Prakkes zeventigste verjaardag overhandigde de rector van de Westfälische Wilhelms-Universität, prof. dr. Heinz Rollhäuser, hem in De Prakhof in Meppen namens de senaat de medaille van de universiteit met de daarbij behorende oorkonde. Hierin staat te lezen dat Prakke daarmee werd onderscheiden, omdat hij degene was geweest, die de ‘Publizistik- und Kommunikationsforschung als Schwerpunkt in Münster heimisch gemacht, wertvolle Verbindungen zu anderen wissenschaftlichen Institutionen, insbesondere des Auslandes und zu Übersee hergestellt und sich besondere Verdienste um die Sicherung der deutsch-niederländischen Beziehungen erworben hat’. In dit ‘getuigschrift’ staat beknopt, maar heel precies geformuleerd wat Prakke had bewogen en wat hij had gepresteerd.

Terugblik op het hoogleraarschap in Münster

Men mag misschien ook de volgende vraag stellen en over een antwoord nadenken. Wat betekent het dat iemand op zestigjarige leeftijd hoogleraar wordt, niet voor het geld – zelfs van de opbouw van pensioenrechten kon geen sprake zijn –, maar uit een mengeling van ambitie en plichtsbesef? De vriendschappelijke band met Hagemann, gevoed door diens wetenschappelijke publicaties en niet door zijn particuliere opvattingen en gedragingen, speelde bij de toezegging hem te vervangen zeker mee. Bovendien dacht Prakke dat die vervanging slechts tijdelijk zou zijn, totdat in Münster de rust zou zijn teruggekeerd. Toen dit begin 1961 allerm minst het geval bleek te zijn, was hij consequent en bereid de taak die hij op zich had genomen zo goed mogelijk te volbrengen. Zijn lidmaatschap van de Radoraad en van de Raad voor de Kunst (afdeling Letteren) gaf hij op, ook al omdat hij enige jaren in Münster ging wonen, zolang de Drentse boerderij De Prakhof in Meppen/Zweeloo nog niet gereed was. Met een niet-aflatende toewijding en steeds weer nieuwe initiatieven inspireerde en stimuleerde Prakke al met al tien jaar lang zijn studenten en stafleden. Hij was goed op de hoogte van wat er in zijn faculteit speelde en zag steeds weer de kans schoon zijn vakgebied en zijn instituut te ‘promoten’. Voor zijn publiceedrift en het binnenhalen van externe onderzoeksopdrachten bestond groot respect.

Prakke heeft het empirisch onderzoek en de theorievorming op het gebied van zijn leeropdracht belangrijke impulsen gegeven. Met de these

Alle Publizistik ist Zwiegespräch, de boodschap dat ook openbare communicatie ofwel massacommunicatie als een (interpersoonlijke) dialoog of minstens als een dialogisch proces kan worden geanalyseerd en bestudeerd, met deze en andere bondig geformuleerde uitspraken wierp hij evenzovele stenen in een academische vijver met stilstaand water. Prakke zag liever een bruisende beek en nog liever een waterval, waarbij hij niet schroomde als een forel tegen de stroom op te zwemmen. Van zijn studenten en medewerkers verwachtte hij dezelfde *Zivilcourage*. Hij gaf hun het vertrouwen dat ook hún zoektocht naar de steen der wijzen nut had, de wetenschap verder hielp, zonder dat ze de relevante beroepenvelden de rug hoefden toe te keren. Zélf was hij het levende voorbeeld hoe dat werkte. Reflectie op de communicatiepraktijk in al haar schakeringen zag hij als een verrijking van de wetenschapsbeoefening én van de beroepspraktijk van communicatieprofessionals. Het waren voor hem de twee kanten van dezelfde medaille.

Het met Duitse *Gründlichkeit* geschreven en van een bijzonder inzicht in de tijdgeest getuigende proefschrift van Petra Klein, iemand van de jongere generatie, plaatst Prakke niet op een voetstuk, maar analyseert gewetensvol de sterke en zwakke kanten van zijn wetenschappelijke werk. In haar in 2004 aan de Universiteit te Leipzig verdedigde studie die twee jaar later is gepubliceerd, probeert zij onder andere te verklaren waarom de benadering van de functionele publicistiek in Münster na het vertrek van Prakke in 1969 zo snel aan betekenis inboette.¹⁴ Het gaat hierbij om een ingewikkeld vraagstuk en het debat erover is nog allerminst afgesloten: het wordt door een jongere generatie communicatiewetenschappers onbevangen en onbevooroordeeld voortgezet. De geciteerde Schütz, die nog met Hagemann heeft samengewerkt, suggereert een causaal verband tussen het feit dat Prakke geen afstand nam van het *Lehrgebäude* van zijn omstrede opvolger, terwijl anderen er later maar liever niet mee geassocieerd wilden worden. Deze verklaring bevredigt echter niet, omdat Prakke en de zijnen in de jaren zestig wel degelijk school hebben gemaakt, zij het misschien vooral in Münster, maar zeker niet uitsluitend.

Steeds weer blijkt dat jongere communicatiewetenschappers ook nu nog een boodschap hebben aan Prakkes inspanningen om de recipiënten te herpositioneren in het communicatieproces. Daartoe verdiepen zij zich als nooit tevoren in de pioniers van hun discipline. Na de studie van Klein publiceerden Michael Meyen en Maria Löblich in 2006 een 'Fach- und Theoriegeschichte' onder de titel *Klassiker der Kommunikationswissenschaft*. Prakke figureert

**Henk Prakke en de
functionele publicistiek
Henk Prakke und die
funktionale Publizistik**

Petra Klein

Van Gorcum

LIT

Stofomslag van de in 2006 gezamenlijk door Koninklijke Van Gorcum in Assen en Lit Verlag in Berlijn uitgegeven handelseditie van het proefschrift van dr. Petra Klein in Leipzig.

hierin als enige Nederlander, samen met Kaspar Stieler, Karl Knies, Albert Schäffle, Emil Löbl, Max Weber, Karl Jaeger, Paul F. Lazarsfeld, Theodor Adorno, Gerhard Maletzke, Elisabeth Noelle-Neumann en Niklas Luhmann. Dit is voorwaar een eregalerij, beginnend met de eerste *Zeitungstheoretiker* Stieler die in 1695 *Zeitung Lust und Nutz* publiceerde. Communicatiewetenschappers van de oudere garde betrekken de ‘aartsvaders’ van het vak, onder wie ook Prakke, in bijvoorbeeld het dynamisch-transactionele denken in verband met communicatieprocessen.¹⁵

Bij studenten communicatiewetenschap is sinds enige jaren eveneens een hernieuwde aandacht voor de ontwikkeling van de studie van hun keuze te bespeuren. Aan de Universiteit van Amsterdam is in het studiejaar 2007-2008 voor het eerst een collegereeks voor bachelorstudenten verplicht, die gewijd is aan ‘de klassieken’ van het vak. Jonge wetenschappers en uitgevers in opleiding, zou ik willen aansporen, zich te (blijven) verdiepen in de ideeën die Prakke bezielde en bezighielden.

Terugblik op Prakke als uitgever in Assen

Zoon Gerard (H.M.G.) Prakke was van 1952 tot 1981 in de Asser onderneming werkzaam. Op een vraag daarover schreef hij mij tien jaar geleden dat het door zijn vader opgebouwde fonds qua opbouw én uitbouw ‘toch wel sterk het karakter van “tailor made” droeg’.¹⁶ Hij vond het bovendien moeilijk iets te zeggen over de specifieke kwaliteiten van zijn vader als uitgever. Voor boekwetenschappers met belangstelling voor fondsvorming gedurende een periode van bijna een halve eeuw dient zich dus een mooi onderwerp voor onderzoek aan. Als buitenstaander treft mij de wijze waarop Prakke er al vóór de Tweede Wereldoorlog in geslaagd is het typisch Drentse fonds uit te bouwen, kerkelijke periodieken en onderwijsuitgaven aan te trekken en langzaam maar zeker een wetenschappelijk fonds op te bouwen door werk te maken van het drukken en uitgeven van dissertaties, wetenschappelijke tijdschriften en series op verschillende wetenschapsgebieden. Van *Jan Pierewiet*, de zangbundel voor de bezoekers van de door Prakke gestimuleerde jeugdhoeven, verscheen in 1933 de eerste druk. Bedroeg de oplage van de derde druk in 1939 tienduizend exemplaren, in 1950 was de totale oplage gestegen tot honderdduizend exemplaren. Tot in de jaren zestig werd de bundel herdrukt.

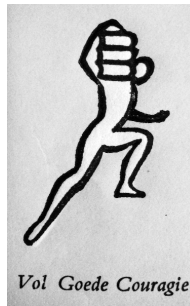
Een heel ander voorbeeld is dat van de proefschriften die slechts zelden een herdruk beleven. De eerste dissertatie die Prakke kon uitgeven, dankte hij aan Johan Theunisz, een huisvriend uit de kring van Den Enck die de vriendschap op het spel zette, omdat hij in de oorlogsjaren 'fout' was en daarin volhardde, ondanks pogingen van Prakke om hem op andere gedachten te brengen. In 1938 kwam de honderdste dissertatie van de pers. Tussen 1936 en 1939 was Van Gorcum de uitgever van de brochures van het 'Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen'. Dat bleef in Berlijn niet onopgemerkt. In de bezettingstijd maakte de papierrantsoenering een normale bedrijfsvoering onmogelijk. Mensen van 'de ondergrondse' wisten de weg naar de Brink echter te vinden en werden bediend. Prakke wilde er later niet veel over kwijt.

Na de Tweede Wereldoorlog moest Van Gorcum, evenals dat precies twintig jaar eerder het geval was geweest, nieuwe impulsen krijgen. De versterking van het wetenschappelijke fonds kreeg prioriteit. Tot de medische uitgaven behoorden reeksen als 'Elementen voor de kennis der Volksgezondheid', 'Van Gorcum's Medische Bibliotheek' en 'Geschiedenis der Geneeskunde'. Mede door de uitgave van steeds meer boeken op het gebied van filosofie, psychologie, geschiedenis en judaica werd Koninklijke Van Gorcum in de jaren vijftig een sterke partij op allerlei wetenschapsterreinen. Voorbeelden van wetenschappelijke tijdschriften in het fonds waren toen *Phronesis* (op het gebied van antieke filosofie), *Studia Rosenthaliana* (op het gebied van joodse studies) en *The International Review of Social History* van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Voor dit instituut gaf Van Gorcum ook de reeks 'Sociaal-Historische Studiën' uit. Het predicaat 'koninklijk' bood de uitgeverij sinds 1950 de mogelijkheid het vreemdtalige fonds in het buitenland onder de label 'Royal Van Gorcum Ltd.' onder de aandacht te brengen. Het fonds kende opmerkelijk veel series, ook langlopende. Dat was een bewuste strategie van Prakke. Zo verscheen het eerste boek in de serie 'Van Gorcum's Literaire Bibliotheek' al in 1932. Veertig jaar later telde deze letterkundige reeks met een aan de taal van verschijnen aangepaste ondertitel boeken in het Duits, Engels, Frans en Nederlands. In 'Van Gorcum's Historische Bibliotheek' verscheen in 1957 de biografie Dr. Wybo Fijnje (1750-1809) met de 'Belevenissen van een journalist in de patriottentijd', geschreven door dr. Chr. Kroes-Ligtenberg, met als serienummer 51. Als nummer 30 in de serie 'Bouwstenen voor de kennis der maatschappij' kwam in 1959 *Een groeiende gedachte van*

dr. A.C.J. de Vrankrijker van de pers. Bij voorkeur trok Prakke serieredacteurs van verschillende universiteiten en wetenschappelijke organisaties aan om voor de series meer draagvlak te creëren. Wetenschappers wisten niet alleen voor hun proefschriften, maar ook voor bundels met de papers van congressen en voor afscheidsbundels voor met emeritaat gaande hoogleraren de weg naar Assen te vinden. En vanuit Assen was er een uitstekende verbinding met het in Den Haag gevestigde ‘ZWO’: de toenmalige Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek.

Om minister-president dr. Willem Drees te bewegen tot het schrijven en publiceren van zijn oorlogsherinneringen moest Prakke al zijn overredingskracht aanwenden. Het boek verscheen in 1958 onder de titel *Van mei tot mei*. ‘Het is prof. Prakke geweest, die mij er toe heeft gebracht een overzicht te geven van wat ik gedurende de bezettingstijd had gedaan en ervaren’, schreef Drees in 1970 in het liber amicorum voor zijn Asser uitgever. En: ‘Hij was de actieve, geïnteresseerde uitgever, die niet maar afwachtte wat hem werd toegezonden, maar op schrijven aandrong als hij meende dat iets van publiek belang kon worden gezegd. Dat is voor mij van grote betekenis geweest.’¹⁷ De rake typering die Drees geeft van de wijze waarop Prakke vasthoudend én toch charmant, steeds met een persoonlijke benadering van auteurs, manuscripten acquireerde, lijkt mij het geheim van zijn uitgeverij te zijn. De memoires van Drees vormden de opmaat voor meer biografieën van politici en andere publieke persoonlijkheden. Prof. mr. dr. P.J. Oud had in 1946 al gezorgd voor het manuscript *Honderd jaren*, waarin de ‘Hoofdzaken der Nederlandsche staatkundige geschiedenis, 1840-1940’, werden behandeld. Onder een gewijzigde titel en met dr. J. Bosmans als bewerker kwam in 1990 in twee delen de tiende druk van de pers. Eveneens in 1946 verscheen van Oud in zes delen *Het jongste verleden* over de periode van 1918 tot 1940. Dit standaardwerk beleefde in 1968 een herdruk. Zonder *steady-sellers* vaart geen uitgever wel, maar een uitgave die gedurende een halve eeuw en langer wordt herdrukt is toch wel uitzonderlijk. Opmerkelijk is trouwens hoe de vriendschap tussen Prakke en zijn promotor Bouman leidde tot succesvolle, voor een groter lezerspubliek bedoelde, cultuurhistorische boeken. Van *Revolutie der eenzamen* uit 1953 verschenen maar liefst 34 drukken. Voor *Vijfstromenland* uit 1958 ontvingen de auteur en de uitgever samen de Atlantische Prijs.

In het gedenkboek dat in 2000 bij gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van Van Gorcum verscheen, wordt geen waardeoordeel gegeven

Het drukkersmerk op het briefpapier en de enveloppen van Koninklijke Van Gorcum & Comp. in 1967. 'Claasje' van het drukkersmerk draagt de boeken op zijn schouders naar rechts gericht een denkbeeldige trap omhoog. Uiteraard is hij 'Vol Goede Couragie'. Als steunkleur werd geel gebruikt. Rechts het drukkersmerk op de titelpagina van *Pers en politieke elite* (Collectie Joan Hemels)

over de wijze waarop Prakke aan fondsvorming deed. Wel wordt duidelijk dat hij er ook in de drie decennia na de Tweede Wereldoorlog zijn stempel op heeft gedrukt. 'Nog steeds was het fonds zeer breed', zo leest men. En: 'In de fondscatalogus van 1965 staan niet minder dan zestien specifieke fondsgebieden: sociale wetenschappen, geneeskunde, geschiedenis, taal- en letterkunde, rechtswetenschappen, wijsbegeerte, economie, godsdienst, natuurwetenschappen, aardrijkskunde, agrarische wetenschappen, streekuitgaven, opvoeding en onderwijs, toneel en film, muziek en schooluitgaven. Nog steeds werd het wetenschappelijke werk gepubliceerd in reeksen als *Philosophia Religionis*, *Criminologische Studiën*, *Recht & Maatschappij*, *Van Gorcum's Historische Bibliotheek* en *Van Gorcum's Medische Bibliotheek*.'¹⁸

In 1972 kon men op een antwoordkaart maar liefst 27 interessegebieden aankruisen om de uitgeverij te laten weten van welke nieuwe uitgaven men op de hoogte wenste te blijven. Op de adreszijde werd het toen meest recente boek van Bouman, *Van tijd naar tijd. Europese cultuur in jaren van overgang*, onder de aandacht gebracht. Het vreemdtalige fonds gaf Royal Van Gorcum op de internationale markt aanzien en dat was zeker ook te danken aan de ambitie en inzet van de man die Van Gorcum en vervolgens Koninklijke Van Gorcum een plaats had bezorgd in de wetenschappelijke wereld. In de jaren zestig steeg de omzet in het moeilijke segment van wetenschappelijke uitgaven voortdurend. De schooluitgaven bleven het ook goed doen. Het aantal uitgaven met inbegrip van herdrukken schommelde jarenlang rond de

110, totdat in 1974 een daling inzette. Maar toen waren de omstandigheden grondig veranderd, Prakke was geen directeur meer (tot eind 1970) en geen commissaris (tot de verkoop van de Koninklijke in 1972).

Prakke postuum herdacht en overdacht

De oud-journalist en vroegere overheidsvoorlichter van de provincie Drenthe, Cor Rodenburg, die Prakke jarenlang kritisch van nabij heeft gevolgd, schreef begin 2001 in het *Nieuwsblad van het Noorden*: ‘Prakke is een figuur die het volop waard is om in de herinnering te blijven. Hij heeft ons ook nog veel te vertellen.’¹⁹ Rodenburg dacht daarbij speciaal aan Drenthe, de provincie waaraan Prakke zo verknocht was. De publicaties die Prakke als wetenschapper heeft nagelaten bieden bij herlezing en bestudering vanuit vragen van onze tijd nog steeds aanknopingspunten voor een actualisering van zijn boodschap. Voor beoefenaren van de communicatiewetenschap in Duitsland, Oostenrijk, België, de Filippijnen en Nederland was de honderdste geboortedag van Prakke medio april 2000 aanleiding voor het houden van een meerdaags symposium op Haus Welbergen in Ochtrup. Honderd jaar na de geboorte van Prakke publiceerden Dietrich Oppenberg en prof. dr. dr. Heinz-Dietrich Fischer van de Ruhr-Universität Bochum, die twee keer gepromoveerd is, waarvan één keer in 1968 bij Prakke, een herdruk van zowel ‘de originele Hagemann’ uit 1947 als de Münsteraner bewerking van 1966.²⁰ Naar aanleiding van de bijeenkomst in 2000 met promovendi en andere Prakke-discipelen op Haus Welbergen verscheen een bundel met bijdragen over de veelzijdige *Meister* die voor zovelen een rolmodel was geweest. Een zo volledig mogelijke bibliografie van Prakkes publicaties en (mede) aan hem gewijde boeken, artikelen, interviews en dergelijke vormt de afsluiting van het – uiteraard – bij Koninklijke Van Gorcum verschenen boek.²¹

In deze tijd van scepticisme over Europa is er alle reden om ons in verband met Prakkes actuele boodschap te bezinnen op zijn inzet voor de Duits-Nederlandse betrekkingen. De titel *Entgrenzungen* van de in 2000 naar aanleiding van het symposium op Haus Welbergen verschenen bundel, verwijst naar een opvallende rode draad in het leven en denken van Prakke. Daarin rijst het beeld op van een man in de twintigste eeuw die grenzen wilde overschrijden en doen verdwijnen. Als middelbare scholier verzamelde

hij tijdschriften en kranten met op de voorpagina primitief getekende kaarten van het verloop van het front tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ook beschikte hij over een collectie oorlogspropagandamateriaal, zowel van Duitse zijde (*Greuelpropaganda*) als van geallieerde zijde. Wat hem daarin boeide was de partijdige, diametraal tegenover elkaar staande, wijze waarop de schuldvraag van de verwoesting van de Vlaamse steden aan de orde werd gesteld.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog manifesteerde de behoefte om herinneringen te verzamelen zich opnieuw, nu vanuit het besef dat de bezetting grote gevolgen had voor het alledaagse leven – ook in Assen. Het nageslacht moest daar weet van hebben. Onmiddellijk na de bevrijding verzamelde Prakke onder andere de door de Duitse bezetters aangebrachte houten borden die naar Duitse instanties verwezen. Een deel ervan is sinds eind 2007 te zien in een naar hem vernoemde zaal in het Drents Museum te Assen.

De aanblik van een kapot gebombardeerde binnenstad van Münster na het einde van de Tweede Wereldoorlog leidde tot concrete acties om grensoverschrijdend hulp te bieden en een verzoeningsproces tussen twee buur regio's met een Nedersaksische taalverwantschap op gang te brengen. Aan deze op wederzijds begrip en spoedig op concrete samenwerking gerichte activiteiten aan weerszijden van de grens tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland had Prakke onder andere het ereburgerschap van Bad Bentheim (1966) en Coevorden (1977), maar vooral veel vrienden te danken. In 1954 was hij Officier in de Orde van Oranje-Nassau geworden en in 1966 was hem het 'Verdienstkreuz 1. Klasse des Verdienstordens der Bundesrepublik Deutschland' uitgereikt. Het is slechts een greep uit de vele onderscheidingen die hem ten deel zijn gevallen.

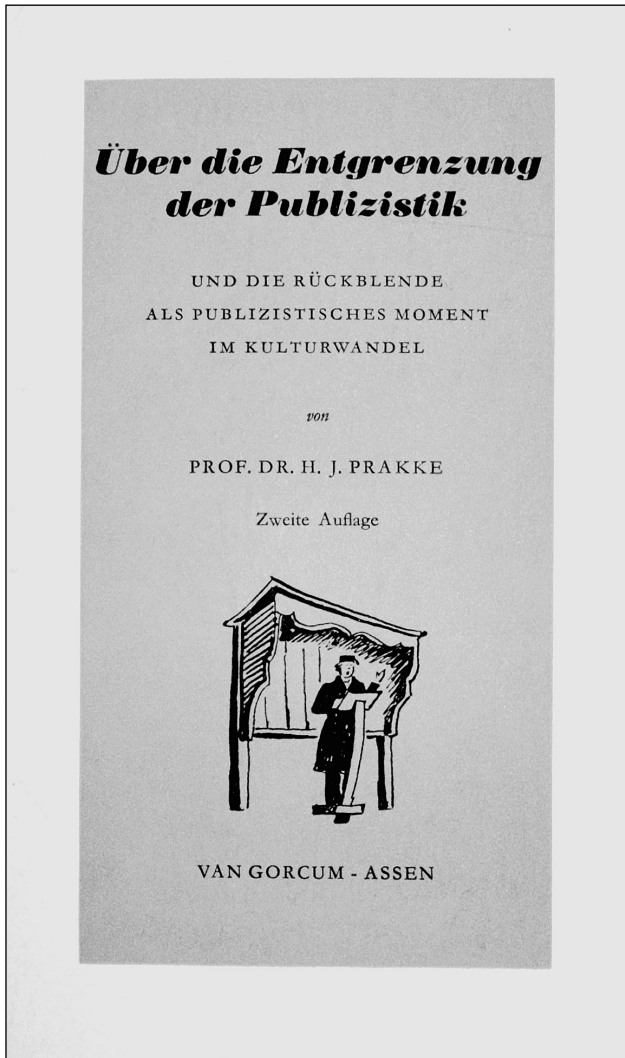
Visionair, maar ook een 'eenzame roeper'?

Teleurstellingen zijn Prakke als 'grensganger' en in andere hoedanigheden niet bespaard gebleven, maar hij sprak er maar zelden en dan nog ongaarne over. In het nummer van 9 juli 2002 schreef de *Westfälische Nachrichten* onder de kop en onderkop 'Weitblickender Wissenschaftler. Henk Prakke war aber auch ein einsamer Rufer' over Prakkes ideaal van de *Entgrenzung*. In verband met de Duits-Nederlandse relatie en het hameren op de gemeenschappelijke rijke cultuur schreef de genoemde krant: 'Prakke blieb zu seiner Zeit vermutlich

unverstanden, auf deutscher wie auf niederländischer Seite ein einsamer Rufer.’²² Dat hoeft echter niemand te beletten tóch bepaalde idealen hoog te houden, steeds opnieuw. Een andere teleurstelling was gelegen in de gang van zaken op het Institut für Publizistik voor én na zijn vertrek uit Münster. Het was voor Prakke moeilijk te verteren dat in alle hevigheid een opvolgingsstrijd ontbrandde, waarop hij – zoals altijd behoedzaam opererend – maar heel weinig invloed kon uitoefenen. Mede ten gevolge van de *one man, one vote*-beweging speelden ook studenten in de hoogoplopende strijd om de leerstoel een rol, zij het dat die een meer vertroebelende dan probleemoplossende uitwerking had. Niet Dröge, maar de favoriete kandidaat van Prakke, Lerg, werd na een langdurige benoemingsprocedure en ten koste van veel interne strijd de opvolger van de *Meister*. Was Dröge benoemd, dan zou eveneens van een zeker toen niet vanzelfsprekende *Hausberufung* sprake zijn geweest. Dröge nam afstand van Prakkes functionele publicistiek en koos voor het neomarxistische denken dat in de jaren zeventig *salonfähig* was.

Ik kan mij voorstellen dat Lerg als gedoodverfde en uiteindelijk als feitelijke opvolger van Prakke diens naam en theorieën spaarzamer in de mond nam, opdat de opstandige studenten hem niet als ‘kloon’ van zijn leermeester konden etiketteren en – in die veelbewogen periode niet ongewoon – konden uitfluiten. Bovendien had Lerg toch al grote affiniteit met de Angelsaksische theorievorming, in het bijzonder de in het begin van de jaren zeventig sterk opkomende *uses and gratifications*-benadering. Deze op de gebruikspatronen en communicatiebehoefte van de recipiënten geënte denkwijze sluit aan op wat Prakke voorstelde, maar men moet dat gegeven wel willen zien én benoemen. De Oostenrijkse communicatiewetenschapper Heinz Pürer, werkzaam aan de Ludwig-Maximilians-Universität München, Guido Fauconnier, jarenlang het boegbeeld van de communicatiewetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven, alsmede emeritus hoogleraar Herman Van Pelt van de Universitaire Instelling Antwerpen (die in 2003 is opgegaan in de Universiteit Antwerpen) hielden Prakkes bijdrage aan de theorievorming in hun onderwijs en handboeken hoog. Zij deden dit niet kritiekloos, maar wetenschapsbeoefening kan zonder een kritische instelling niet gedijen.

Het was tot slot voor Prakke ook een teleurstelling te moeten ervaren dat de verkoop van het familiebedrijf in 1972 aan Thompson Publications Ltd. een verkeerde keus bleek. Kort erna was weliswaar de oliecrisis uitgebroken,

Titelpagina van de tweede druk van *Über die Entgrenzung der Publizistik* uit 1963.
De titel hield voor Henk Prakke een wetenschappelijk programma in. (Collectie Joan Hemels)

maar dat kon geen excuus zijn voor het feit dat de in het vooruitzicht gestelde investeringen in het technisch bedrijf en de extra inspanningen voor de internationale distributie van Engelstalige boeken uitbleven. Drukorders voor in Europa te verkopen boeken van het Britse uitgeversconcern lieten ook op zich wachten. Het ging Prakke zeer aan het hart dat de transactie formeel het verlies van het predicaat ‘koninklijk’ inhield, hoewel het bovenaan de copyrightpagina toch nog wel opdook. Na vier jaar viel in familiekring het besluit Van Gorcum terug te kopen. Zowel bij Prakke junior als bij Prakke senior bestond de vrees dat het bedrijf in Britse handen alleen maar aan concurrentiekracht zou verliezen. Tot op hoge leeftijd bleef Prakke vervolgens met hart en ziel betrokken bij de wederopstanding van Van Gorcum. Dankzij de invoering van nieuwe grafische technieken en een ingrijpende reorganisatie in 1981 werd het grafisch bedrijf weer winstgevend. De uitgeverij sloeg na een afslanking en heroriëntatie van het fonds met succes nieuwe wegen in. Van andere onderdelen werd afscheid genomen. Het is jammer dat Prakke niet meer heeft mogen beleven dat Van Gorcum in 2000, bij gelegenheid van de viering van het tweehonderdjarig bestaan, het koninklijke kroontje terugkreeg.

Op zoek naar een actuele boodschap

Het stellen van de vraag naar de actuele betekenis van Prakke veronderstelt een goed inzicht in de betekenis die hij in zijn tijd van leven en werken had. Samenvattend en evaluerend kom ik tot slot van mijn overwegingen met het karakter van een heroverweging daarop terug. Ik koester daarbij als leidende gedachte dat deze uitgever in de wetenschap nooit volmaakt is geweest, maar wel altijd gedreven – en dat onder soms precaire omstandigheden.

De meest actuele boodschap van Prakke is in alle beknoptheid geformuleerd door de Salzburger emeritus hoogleraar publicistiek/communicatiewetenschap Michael Schmolke. Ik doel dan op een uitspraak uit 2000 van de enige *im Dreigestirn um Prakke* (Petra Klein) die nog onder ons is. In het woord vooraf van de symposiumbundel *Entgrenzungen* staat – tussen haakjes als toegift op een alinea over bijeenkomsten met Prakke op het *Wasserschloß Welbergen* en *Haus Rothenberge* in Westfalen – de volgende zin: ‘Was man von ihm auch hatte lernen können, war Stil.’²³ In dit ook in de oorspronkelijke tekst cursief gedrukte woordje ‘stijl’ ligt een geheim besloten, dat tot nadenken stemt.

In de wereld van de boekencultuur – de keuze voor deze aanduiding van het boekenvak is geen toeval – is een zekere stijl in omgangsvormen binnen uitgeverijconcerns en van uitgevers met hun auteurs aan het begin van het derde millennium enige jaren een bedreigd goed gebleken. De wijze waarop een zoveelste proces van concernvorming zich vrij plotseling voltrok, leidde tot ontevredenheid bij auteurs en degenen die bij literaire uitgeverijen verantwoordelijk waren voor de fondsvorming. De opbouw en de uitbouw van een herkenbaar fonds blijft de primaire taak van een uitgever. Zo zag Prakke dat en er is geen reden aan te nemen dat die opvatting achterhaald is.

In de wereld van de wetenschap is een academische stijl, niet als een leeg decorum, maar als een verinnerlijkte houding, intussen evenmin voor iedereen een vanzelfsprekendheid. De druk op de huidige generatie om in concurrentie met collega's van de eigen instelling en van andere universiteiten te excelleren neemt toe, en wel voor alle denkbare deeltaken: het onderwijs, het onderzoek, de acquisitie van middelen uit de tweede en de derde geldstroom en het management van teams en afdelingen. Het zou meer dan spijtig zijn als de tussenmenselijke, collegiale verhoudingen er min of meer permanent onder te lijden krijgen. Waakzaamheid is geboden.

Het is bij nader inzien wel overmoedig van me geweest om in de ondertitel een 'actuele boodschap' in verband met Prakke als uitgever in de wetenschap in het vooruitzicht te stellen. Interpreteert men de aankondiging als een poging om duidelijk te maken dat Prakke vijftien jaar na zijn dood nog steeds studieuze belangstelling ten deel valt en aanleiding geeft tot onderzoek, dan is er toch wel sprake van een secundaire actualiteit. Wat hij in zijn tijd van leven te zeggen had en heeft geschreven trekt, zo blijkt de laatste jaren steeds weer, onverminderd de aandacht van onderzoekers – zeker als zij met enig historisch besef zijn gezegend. Consequenter cumulatief werken aan theorievorming zou de communicatiewetenschap van anno nu geen kwaad doen.

Is er, zo kan men zich afvragen, *after all* en ook na mijn voordracht, eigenlijk wel sprake van een actuele boodschap van Prakke voor bijvoorbeeld boekwetenschappers, om een belangrijke groep binnen de Dr. P.A. Tiele-Stichting te noemen? Ik denk het wel, maar ze ligt niet voor het oprapen. Prakke was een liefhebber van oude boeken, als die op Drenthe, Van Gorcum, zijn familie of een bepaald interessegebied betrekking hadden. Hij gebruikte ze dan graag als historische bron. Als uitgever had hij echter méér met manu-

scripten die boeken konden worden en met boeken die de weg naar lezers moesten vinden. Als communicatiewetenschapper voelde hij zich geen boekwetenschapper – ook niet in deeltijd.

Het boek als massamedium, het lezen van boeken vroeger en nu, het functioneren van leesgezelschappen in de negentiende eeuw, de opkomst van openbare bibliotheken, de levensloop van uitgevers en hun uitgeverijen, fondsvorming: deze en andere onderwerpen werden en worden nog steeds door onderzoekers van allerlei disciplines bestudeerd. Bovendien heeft communicatiewetenschap zich in Nederland van het begin af aan, dus sinds het midden van de jaren tachtig van de voorbije eeuw, als een sociale wetenschap ontwikkeld, terwijl de geschiedenis van uitgeverij, boek en bibliotheek toen al een vaste plaats had verworven in de geesteswetenschappen of letterenfaculteit. Persoonlijk zou ik het toejuichen als de genoemde ‘informatiewetenschappen’, culturele studies, mediastudies met aandacht voor de meest uiteenlopende massamedia en de communicatiewetenschappelijke discipline aan mijn eigen universiteit nader tot elkaar zouden komen in overkoepelende, interdisciplinaire onderwijs- en onderzoekseenheden. Dit zal echter niet op stel en sprong gebeuren. Faculteiten hebben steeds meer de neiging zich als mini-universiteiten te ontwikkelen en – zoals bekend mag zijn – wordt tussen universiteiten onderling het concurrentiedenken eerder bevorderd dan onderdrukt.

Bij mijn keuze voor déze uitgever in de wetenschap speelden geen wetenschapspolitieke overwegingen een rol. De doorslag gaf dat Prakke voor mij ook een persoonlijke boodschap had – en nog steeds heeft. In het contact met hem als een wijze vriend ben ik onder de indruk geraakt van zijn opmerkelijke carrière. Wie van privaattoecent aan een Nederlandse universiteit hoogleraar wordt op een met opheffing bedreigde leerstoel aan een buitenlandse universiteit en dan onder moeilijke omstandigheden een instituut voor onderwijs en onderzoek nieuw leven inblaast, heeft nogal wat gepresteerd.

Prakkes leven is nog geen gesloten boek: er valt steeds weer iets in te ontdekken, zo is misschien ook duidelijk geworden. Hiermee kom ik nog even terug op een teer punt waarvan ik mij bewust was, toen ik mij voornam de uitnodiging voor het houden van de Dr. P.A. Tiele-lezing aan te grijpen om te spreken over iemand die ik heb gekend en gewaardeerd en die van invloed is geweest op mijn ontwikkeling. Op het moment dat de voorzitter van de Dr. P.A. Tiele-Stichting, mr. Laurens van Krevelen, die zelf een weten-

schapper in de uitgeverij was, mij voor de lezing van 2008 vroeg, dacht ik spontaan aan ‘iets met Prakke’ als onderwerp. Tegelijkertijd schoot door me heen dat ik enkele jaren geleden in het *Nieuwsblad van het Noorden* als een ‘bewonderaar’ van Prakke ben getypeerd.²⁴ Bovendien realiseerde ik mij heel goed dat ik niet uitsluitend over Prakke zou kunnen spreken in relatie tot de wijze waarop ik hem heb leren kennen en heb mogen ervaren. Mijn band met hem ontstond in een *Lebensabschnitt* waarin hij graag en veelvuldig in dankbaarheid en verwondering terugkeek op zijn leven. Niet zelden had een gedachtewisseling betrekking op zijn persoonlijk leven buiten de uitgeverij en de wetenschap. Ook daaraan denk ik in grote dankbaarheid terug, maar daar zal ik verder over zwijgen.

Hoewel er sprake was van (wederzijdse) vriendschap, met wat mij betreft steeds een sterke onderstroom van respect, van bewondering ook, ben ik Prakke toch altijd ‘professor Prakke’ blijven noemen. Als hij samen met zijn echtgenote in Malden op bezoek kwam, riep ik tegen vrouw en dochter badinerend in mijn Sallandse dialect dat ik blij was ‘olde Hein van De Prakkehof’ over de vloer te krijgen. Dat was een misschien voor derden vreemde manier om duidelijk te maken dat ik me verheugde op zijn komst. Een gesprek in de avonduren betekende steeds weer nieuwe herinneringen die mij boeiden. Het mondde vaak uit in een advies of aanmoediging die mij goed deed.

Met de keuze voor Prakke heb ik mij weliswaar kwetsbaar opgesteld, maar ik heb er geen spijt van. Het bestuur en de weldoeners van de Dr. P.A. Tiele-Stichting hoop ik ook niet.

NOTEN

- 1 Ben van Eysselsteijn, 'Vriendschap als stimulans', in: *Homo res sacra homini*. Bijdragen, prof. dr. H.J. Prakke aangeboden bij zijn afscheid als directeur van de Koninklijke Van Gorcum & Comp. N.V. te Assen, Assen, 30 november 1979 (Van Gorcum & Comp. N.V.) 1979, pp. 11-18, hier p. 13.
- 2 Zie in dit verband: C.J. van Royen, 'Homo res sacra homini', in: *Homo res sacra homini* (zie noot 1), pp. 3-10.
- 3 H.J. Prakke, *De samenspraak in onze samenleving*. Inleiding tot de publicistiek. Met een inleiding van prof. dr. S.J. Groenman, hoogleraar in de sociologie te Leiden en Utrecht, Assen (Van Gorcum & Comp. N.V. – G.A. Hak & dr. H.J. Prakke) 1957, pp. 76-77. Vijftientig jaar later publiceerde ik mijn *Massamedia als medespelers*. Toegang tot het studieveld van de massacommunicatie, Utrecht/Antwerpen (Het Spectrum) 1982 om het verschijnen van Prakkes inleiding uit 1957 in herinnering te roepen en een aanleiding te hebben Prakke en de zijnen te fêteren.
- 4 L.G. Oldenbanning, "Drents Genootschap". Van studiekkring naar culturele raad', in: *Homo res sacra homini* (zie noot 1), pp. 47-53, geeft op pp. 49-50 de tekst van de brief-op-poten die Prakke met alle kunst der persuasieve communicatie aan Polygoon had verstuurd.
- 5 Zie Petra Klein, Henk Prakke en de functionele publicistiek / Henk Prakke und die funktionale Publizistik, Assen/Berlin (Van Gorcum/Lit Verlag) 2006 (serie 'Kommunikationsgeschichte', deel 23), passim, alsmede Joan Hemels, 'Henk Prakke und die Entwicklung der historischen Kommunikationsforschung in den Niederlanden. Ein Glückwunsch zur Vollendung seines 90. Lebensjahres', in: *Publizistik*, 35/1990, nr. 2, pp. 147-161.
- 6 Zie Joachim Westerbarkey, 'Prakkebilder. Ein Fotoessay', in: Joan Hemels, Arnulf Kutsch & Michael Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen. Erinnerungen an Henk Prakke*. Mit einer Bibliografie, Assen (Van Gorcum) 2000, pp. 92-98. Een kopie van het krantenartikel naar aanleiding van het bezoek van 25 januari 1961 kreeg ik van emeritus prof. dr. James Stappers te Nijmegen.
- 7 H.J. Prakke, lemma 'publicistiek', in: A.J. Wiggers e.a. (hoofdred.), *Grote Winkler Prins*. Encyclopedie in twintig delen, deel 15: page – pijl, Amsterdam/Brussel (Elsevier Nederland) 1972 (zevende geheel nieuwe druk), p. 768. Zie over Schlichting en de Nijmeegse publicistiek ook: H.J. Prakke, 'Symbiose van publicistiek en politicologie', in: idem, *Garven van de oogst der laatste jaren (de jaren van 'De Prakkeshof)*. Ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag als groet aan vrienden gebundeld, Assen (Van Gorcum & Comp. B.V.) 1975, pp. 58-61.
- 8 Zie voor Devolder en Leuven in relatie tot Prakke: Herman Van Pelt, 'Henk Prakkes Beziehung zu Nabor Urbain Devolder und zur Publizistikwissenschaft in Flandern', in: Hemels, Kutsch & Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen* (zie noot 6), pp. 99-108. In Prakke, *Garven* (zie noot 7), vindt men op pp. 46-58, twee bijdragen van Prakke in verband met Devolder, ook wel geschreven als DeVolder.
- 9 Lemma 'publicistiek' in: R.C. van Caenegem e.a. (hoofdred.), *Grote Winkler Prins*. Encyclopedie in 25 delen, deel 18: pero – rano, Amsterdam/Brussel (Uitgeversmaatschappij Elsevier) 1982, p. 464, en [L.C.M. Röst (hoofd- en eindred.)], *Grote Winkler Prins*. Encyclopedie in 26 delen, deel 19: Polynesiërs – Rivoyre, Amsterdam/Antwerpen (Elsevier/Uitgeversmaatschappij Argus) 1998, p. 225.
- 10 Het gaat om de overdruk van: 'Walter J. Schütz, "Ich habe immer von Selbstaussbeutung gelebt". München, Institut für Kommunikationswissenschaft und Medienforschung, 29. Januar 2006', in: Michael Meyen & Maria Löblich (Hrsg.), 'Ich habe dieses Fach erfunden.' *Wie die Kommunikationswissenschaft an die deutschsprachigen Universitäten kam*. 19 biografische Interviews, Köln (Herbert von Halem Verlag) 2007, pp. 33-58, hier p. 41 (serie 'Theorie und Geschichte der Kommunikationswissenschaft', deel 4).

- 11 (H.J. Prakke IV), *Academisch avontuur. Zeventiende familieboekje van de Stichting 't Prakke-Verbond* gevestigd te Eibergen, secretariaat en archief: De Prakkehof, Meppen (Dr.), z.p. z.j. (najaar 1976), p. 15.
- 12 Zie voor de lijst van promoties (met de namen van de promovendi, de onderwerpen en de data van de verdediging): Prakke, Garven (zie noot 7), pp. 199-201.
- 13 Franz-Josef Eilers SVD, 'Henk Prakke und die Entwicklungs- und Religionspublizistik', in: Hemels, Kutsch & Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen* (zie noot 6), pp. 108-116.
- 14 Klein, Henk *Prakke en de functionele publicistiek / Henk Prakke und die funktionale Publizistik* (zie noot 5).
- 15 Zie behalve het in noot 10 genoemde boek van Meyen en Löblich (Hrsg.), *'Ich habe dieses Fach erfunden'*, van dezelfde auteurs/samenstellers ook: *Klassiker der Kommunikationswissenschaft. Fach- und Theoriegeschichte in Deutschland*, Konstanz (UVK Verlagsgesellschaft) 2006, alsmede de serie 'Klassiker der Kommunikations- und Medienwissenschaft heute' in *M&K Medien & Kommunikationswissenschaft*, vanaf 49/2001, nr. 2, tot en met 55/2007, nr. 4 (de serie wordt voortgezet), en Werner Wirth, Hans-Jörg Stiehler & Carsten Wunsch (Hrsg.), *Dynamisch-transaktional Denken. Theorie und Empirie der Kommunikationswissenschaft*, Köln (Herbert von Halem Verlag) 2007. Het in noot 5 genoemde proefschrift van Petra Klein verscheen eind 2006 als deel 23 in de serie 'Kommunikationsgeschichte', uitgegeven door Walter Hömberg (Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt) en Arnulf Kutsch (Universität Leipzig). Het eerste deel in deze reeks verscheen in 1997. In München verschijnt bij Reinhard Fischer de door Hans Wagner en Detlef Schröter (Universität München) geredigeerde serie 'ex libris kommunikation' met teksten van klassieke auteurs op het gebied van de communicatiewetenschappelijke theorievorming, telkens voorzien van een inleiding van een deskundige communicatiewetenschapper. Uit deze voorbeelden blijkt hoe de reflectie op de ontwikkeling van het vak, al of niet onder de noemer Kommunikationsgeschichte, in de Bondsrepubliek Duitsland lééft en volop in beweging is.
- 16 Brief van 28 september 1998 van H.M.G. Prakke aan schrijver dezes.
- 17 W. Drees, 'Het schrijven van mémoires', in: *Homo res sacra homini* (zie noot 1), pp. 87-99, hier p. 87.
- 18 Zie het jubileumboek van Jaap Hagedoorn, *Overdracht van letters... Van Gorcum 1800-2000*, Assen (Van Gorcum) 2000, pp. 150-151. Dit boek is qua inhoud en boekverzorging een geslaagd visitekaartje van het Asser bedrijf dat veel aandacht heeft voor het bewaren van het bedrijfsarchief en het (oude) fonds.
- 19 Cor Rodenburg, 'Prakke-eeuw besloten met uitbundig boek', in: *Nieuwsblad van het Noorden*, rubriek 'Vroeger', 11 januari 2001.
- 20 Walter Hagemann & Henk Prakke, *Gründzüge der Publizistik und Kommunikation der Gesellschaft. Neuauflage zweier Pionierarbeiten der Publizistik- und Kommunikationswissenschaft in einem Band*. Herausgegeben von Dietrich Oppenberg und Heinz-Dietrich Fischer, Hagen (ISL) 2000 (serie 'Bochumer Studien zur Publizistik- und Kommunikationswissenschaft', nr. 92).
- 21 Petra Klein met medewerking van Joan Hemels, 'Bibliografie Henk Prakke', in: Hemels, Kutsch & Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen* (zie noot 6), pp. 159-197. Zie ook de *Quellenverzeichnis* in het boek van Klein, Henk Prakke *en de functionele publicistiek / Henk Prakke und die funktionale Publizistik* (zie noot 5), pp. 336-374.
- 22 De auteur gaat schuil achter de initialen 'bh'. Het gaat om een bespreking van de in 2000 verschenen symposiumbundel van Hemels, Kutsch & Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen* (zie noot 6).
- 23 Michael Schmolke, 'Vorwort', in: Hemels, Kutsch & Schmolke (Hrsg.), *Entgrenzungen* (zie noot 6), pp. 7-9, hier p. 8.
- 24 N.N., 'Maatschappij Letterkunde herdenkt prof. Henk Prakke', in: *Nieuwsblad van het Noorden* van 14 december 2001.

COLOFON

Uitgever in de wetenschap, de zevende Tiele-lezing, werd uitgesproken door Joan Hemels op 8 mei 2008 in de aula van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.

De tekst verschijnt onder auspiciën van de Dr. P.A. Tiele-Stichting, in 1953 in Amsterdam opgericht ter bevordering van de wetenschap van het boek, de drukkunst en de daarmee samenhangende technieken.

De Tiele-Stichting heeft zich in 2002 ontwikkeld tot het nationale samenwerkingsverband op het gebied van de boekwetenschap in de ruimste zin des woords.

Het bureau van de Stichting is gevestigd bij de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag.

VERSCHEENEN TIELE-LEZINGEN

Paul Hofijzer, *De lof der boekdrukkunst*, uitgesproken op 23 mei 2002

Frans A. Janssen, *Verleden en toekomst van het gedrukte boek*, uitgesproken op 26 juni 2003

Gerard Unger, *Veranderend lezen, lezend veranderen*, uitgesproken op 13 mei 2004

Joost Kist, *Wat doet een uitgever nog in de eenentwintigste eeuw?*, uitgesproken op 28 april 2005

Ludo Simons, *Over koninklijke en andere bibliotheken*, uitgesproken op 18 mei 2006

Ronald Soetaert, *De Zin van Verhalen*, uitgesproken op 26 april 2007

Joan Hemels, *Uitgever in de wetenschap*, uitgesproken op 8 mei 2008